

СИМВОЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ТА ІНСТИТУЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ В УМОВАХ ТРАНЗИТУ

Здійснена спроба аналізу місця та впливу символізації політики на процес інституційної трансформації в умовах транзитних суспільств, що простежується внаслідок вияву її специфіки на етапах кризи старої символічної системи, інституціалізації, ґрунтованій на альтернативних символічних конструктах, консолідації системи в нових реаліях і конструювання стабільного політичного порядку як результату транзиту.

Ключові слова: *інституція, інституційна трансформація, політичний порядок, символізація політики, транзит.*

Debenko I. *Symbolization of politics and the process of institutional transformation in transit. An attempt is made to analyze the place and influence of symbolization of politics in the process of institutional transformation in transit; the latter can be traced by its specific expression in the stages of the crisis of the old symbolic system, institutionalization, based on alternative symbolic constructs, consolidation of the system in new realities and constructing a stable political order as result of transit.*

Keywords: *institution, institutional transformation, political order, symbolization of politics, transit.*

Символізація політики – процес цілеспрямованого конструювання, свідомого надання політичному порядку загалом чи окремим його елементам, політичним інституціям, акторам, їхній діяльності та мові символічного значення за допомогою спеціальних механізмів та поширення політичними суб'єктами певних образів, ідей та смислів. Разом з тим, на відміну від відносно стабільних систем, коли конкурентна взаємодія формальних і неформальних інституцій не передбачає докорінної модифікації нормативно-ціннісної підсистеми, в умовах тотальної деконструк-

ції попередніх, звичних соціальних, духовних, ціннісних порядків вона все більшою мірою постає не лише як вагомий засіб політики, але є й однією з визначальних детермінант формування нової ідентичності, творення масової свідомості. Такі особливості безпосередньо впливають на інституційну трансформацію, відмирання неефективних інституцій, інституціоналізацію нових, їх легітимізацію й подальше функціонування.

Мета статті – дослідження впливу символізації політики на процес делегітимізації чинних та впровадження нових інституцій в умовах транзиту, аналіз символізації політики як чинника конструювання політичного порядку в транзитних суспільствах у контексті консолідації режиму на якісно іншій нормативно-ціннісній основі.

Окремі аспекти теми, що досліджується, розглядали і вітчизняні, і зарубіжні науковці. Під час написання статті ми використали висновки наукових розвідок С. Лангер, С. Поцелуєва, В. Полянської, Н. Череповської, К. Мамонтової, А. Соловійова, де охарактеризоване значення символічної сфери та символічної політики в політичному процесі загалом. Інституційні системи, їхню трансформацію, співвідношення формальних і неформальних інституцій аналізували Д. Норт, Дж. Найт, К. Касторіадіс, М. Дюверже, В. Меркель, А. Круассан, Г. Хелмке, С. Левитські, А. Алексеєнкова, А. Хлопін, А. Колодій, Л. Бунецький. Особливості формування когнітивної системи індивіда, маніпуляція суспільною свідомістю та вплив символізації на політичну поведінку розглянуто на основі теоретичних напрацювань Ю. Габермаса, П. Бурдьє, С. Кара-Мурзи, В. Ковалевського, М. Конової, С. Поцелуєва. Окремо акцентувалося на дослідженні транзитологічного підходу, його еволюції. Так, було проаналізовано наукові доробки Д. Растоу, С. Гантінгтона, Г. О'Доннела, Ф. Шміттєра, А. Пшеворського, Т. Карозерса, А. Колодій, А. Мельвіля.

Узагальнивши їх, зауважимо: сьогодні транзит, трактуючись переважно з позицій моделі переходу з відкритим фіналом [10, с. 97–98], розуміється переважно як процес трансформації від колишнього авторитарного політичного режиму, що відбувається на хвилі декларування нагальної необхідності широкої демократизації, до іншого, консо-

лідованого, хоч і необов'язково демократичного суспільно-політичного ладу. Отже, транзитне суспільство у контексті нашого дослідження доцільно розглядати як таке, що існує в умовах переходу від однієї усталеної системи інституцій, норм, символів та смислів, що творять певний символічний порядок, до іншої. Це досягається через консолідацію системи на якісно новій основі, і символічній також, після її кризи, виявом якої стає інституційний злам, втрата легітимності як владних еліт, так і номінально функціонуючих, але не діючих на практиці формальних інституцій.

Одночасно з інституційною кризою та трансформацією триває криза колективної ідентичності. Більше того, руйнація символічного порядку зумовлює подальші перетворення в масштабах усієї соціальної системи. В. Хесле у зв'язку з цим, зокрема, зауважував: оскільки суспільні інституції онтологічно залежні від індивідів, котрі їх підтримують, то криза ідентичності останніх автоматично спричиняє кризу ідентичності залежних від них інституцій [6, с. 37]. Делегітимація усталеної системи символів, світоглядних уявлень і ціннісних орієнтацій – невід'ємних виявів кризи ідентичності зумовлює натомість руйнування когнітивної картини світу в свідомості індивідів й структурованого нормативного порядку в межах соціальної системи в цілому. Здійснення ж цього, формування нової ідентичності неможливе без символізації. Адже вона, використовуючись політичними суб'єктами як засіб і технологія підвищення власної легітимності й деактуалізації, делегітимації інших груп і акторів, продукує символічні конструкції, спрямовані на побудову нової символічної системи та інституційну перебудову загалом. У цьому, зокрема, й полягає її фундаментальна відмінність від відносно стабільних систем, на противагу котрим символізація в умовах транзиту зорієнтована на творення іншого нормативно-інституційного порядку, ґрунтованого на новій колективній ідентичності.

Причому вектор дії та зорієнтованість символізації політики не є однорідними, перебуваючи у тісній взаємозалежності та взаємозв'язку із завданнями, які вирішують політичні актори на кожному з етапів транзиту. Проана-

лізувавши різноманітні підходи до виокремлення основних стадій переходу, а також зважаючи на те, що символи колективної й індивідуальної ідентичності, символічна складова загалом і її трансформація є не просто характерною, а найважливішою складовою процесу інституційної трансформації, вважаємо за доцільне в нашому дослідженні послуговуватися такими його етапами: криза старої символічної системи; інституціоналізація, заснована на альтернативних символічних конструктах; консолідація системи в нових умовах.

Власне, вагомим виявом кризи старої символічної системи є невдоволення, що виникає внаслідок неможливості актора в межах формальних норм, інституціоналізованих зразків поведінки, мислення та світосприйняття, в умовах санкціонованого нормативно-інституційного порядку, задовольнити власні базові потреби, реалізувати різнобічні особисті й групові інтереси. Ш. Ейзенштадт, розмірковуючи над імперативами трансформацій, наголошував: насторої протесту, поширюючись у суспільстві, мають характерну властивість піддавати сумніву символічні коди й орієнтації, які найбільше інституціоналізовані [13, с. 170]. Їхніми провідниками стають окремі ініціативні групи, котрі виникають і взаємодіють у межах неформальних практик. Протистоячи владі та офіційно санкціонованій системі формальних інституцій, вони пропонують інші, засновані на нових символічних кодах моделі соціального порядку. Актуалізації та її поширенню сприяє й те, що в періоди соціальних перетурбацій людина, переосмислюючи усталені символічні конструкції, прагне віднайти втрачений сенс, знайти пояснення та нові орієнтири в пошуках ідеалу.

Засобом створення та поширення такої символічної реальності якраз і постає символізація політики, яка для влади, бюрократичної верхівки загалом становить передусім інструмент самозбереження, своєрідну технологію, зорієнтовану на підтримку чинного порядку, основоположних символів, що уособлюють і освячують цей порядок, а також закріплюють її домінантне становище. Водночас для груп, котрі протистоять системі, символізація здебільшого є чи не визначальною з погляду продукування нових символів, їх популяризації, деактуалізації симво-

лічних нашарувань системи, що віджила себе, критики влади й обґрунтування необхідності змін. Унаслідок символізування, доступу до альтернативних джерел комунікації здійснюється делегітимація системи формальних інституцій. Це особливо спостерігаємо на прикладі всезростаючої стимуляції неформальних практик. Відбувається переосмислення й поступове закладення у суспільну свідомість бажаного та єдино необхідного нормативно-інституційного порядку, здатного забезпечити розвиток суспільства.

Процес символізації, який загалом продукує контреліта, за умови наростаючої підтримки соціумом символічної реальності, змодельованої нею, зумовлює деактуалізацію символічних нашарувань системи. Це постає внаслідок неможливості режиму підтримувати їх на попередньому рівні, зокрема через символізацію, яка втрачає ефективність, потребуючи сутнісного «перезавантаження». За таких умов старі символи позбуваються первинного значення. Зникає віра у легітимність чинного нормативно-інституційного порядку загалом, внаслідок чого поширення набувають заміщуючі й конкурентні інституції. Втрачаючи здебільшого контроль над свідомістю, владна еліта паралельно позбувається і права на легальний примус, і здатності контролювати ситуацію загалом. Все це в комплексі сприяє активізації необхідних в умовах транзиту процесів оновлення політичної еліти, лібералізації та подальшої інституціоналізації на засадах нових символів.

Власне, трансформація політичної еліти в сенсі її здатності до діалогу між собою та суспільством й ознаменовує наступний етап – інституціоналізацію, ґрунтовану на альтернативних символічних конструктах. Цей процес опосередкований природним бажанням еліти зберегти власні позиції та якнайдовше залишатися при владі. Якщо правлячій еліті вдається нав'язати власні «правила гри», балансує між усвідомленим прагненням зберегти режим та групами, котрі виступають за його трансформацію (не будучи при цьому самодостатніми чи не бажаючи відкритої, силової конфронтації), транзит зазвичай розгортається через здійснення «дозованих» реформ. Точковим за таких обставин є й оновлення політичної еліти. Отже – символічний, декларативніший характер має трансфор-

мація самої системи, використовуючи символізацію як технологію, покликану створювати насамперед ілюзію руху до демократії.

Разом з тим, формальна «інавгурація» демократії в жодному разі не зумовлює загальний результат транзиту. Це, зокрема, пов'язано з тим, що абсолютна більшість інституцій, які постали внаслідок чи то сутнісного, чи фрагментарного переоблаштування системи, навіть будучи демократичними за формою, мали спочатку радше декларативний характер, аніж становили реальні й дієві центри організації та управління соціумом. Будучи відносно слабкими, їх приписи нерідко порушувалися, підмінюючись неінституціоналізованими, недемократичними за змістом практиками.

Така амбівалентність зумовлена об'єктивною необхідністю досягнення стану консолідації системи на якісно іншій нормативно-ціннісній основі, без чого втрачає сенс транзит. Саме консолідація як згода більшості суспільства, основних політичних акторів стосовно встановлених правил та механізмів функціонування, політичної конкуренції й реалізації власних інтересів, системи цінностей і норм, котрі об'єднують соціум і забезпечують його неперервний розвиток, – це остання та найважливіша стадія транзиту. Вона завершує процес трансформації, дозволяє вести мову про якість змін у суспільствах, що трансформуються.

Згуртування й зміцнення системи можливо досягти і згори (посередництвом владних механізмів на основі примусу та накладання різних обмежень, покликаних забезпечити стабільність, яка переважно, за суттю, є штучною й крихкою), і через формування внутрішньої органічної консолідованості, ґрунтованій на суспільному консенсусі. Разом з тим, саме консолідація соціуму навколо основаних на консенсусі формальних правил конкуренції та їхніх процедур – надійна запорука сталого й дієвого порядку. Вона забезпечує функціонування та розвиток політичної системи, її цілісність на засадах визначеної сукупності норм та спільних цінностей, які визначають взаємодію акторів та політичний процес загалом. Його особливістю, на чому акцентував В. Чернов, оперуючи теоретичними напрацюваннями С. Гантінгтона, є здатність зберігати якісну визначеність високоінституціоналізованої політичної

системи через залучення нових груп у політику в такий спосіб, щоб вони функціонували відповідно до вже прийнятих суспільством норм і цінностей [8, с. 41].

Одночасно формально-інституціональна демократизація не призводить автоматично до легітимізації нового порядку. Заперечення нормативних постулатів і ціннісних орієнтацій, що були домінуючими в попередніх умовах, і швидке впровадження інших, а подекуди й діаметрально протилежних ціннісно-світоглядних ідеалів характеризується неоднозначним протіканням, зумовленим складною природою транзитних суспільств і необхідністю тривалих, структурних перетворень. Глибинні трансформації відбуваються і в інституційній системі, і в самій соціальній структурі, психологічній реальності індивідів [5].

Формалізація нових «правил гри» спричиняє дихотомію в суспільній свідомості. З одного боку, відбувається процес прийняття та впровадження нових інституцій. З іншого – їх легітимізація не є миттєвою, норми та цінності, характерні для попередніх реалій, деактуалізуються не одразу. І хоча політична культура, на думку Я. Шашкової, поступово еволюціонує під впливом новітніх процесів, суспільство, втративши чіткі орієнтири розвитку, ще тривалий період продовжує відтворювати уже звичні цінності та моделі поведінки [9, с. 313].

За таких умов суспільство перетворюється, за визначенням постмодерністів, на «суспільство ризику». У ньому відсутній консенсус стосовно основних цінностей і норм, зростає взаємна недовіра та конфліктність, а соціальний порядок не є і не може бути всезагальним, складаючись з «приватних» порядків конкуруючих груп впливу [12, с. 36–37]. О. Віте для позначення періоду, коли попередня легітимність уже втрачена, а нова ще не набута, запропонував послуговуватися терміном «мертвої зони», для якої характерним є довготривала невизначеність і конфліктність політичного процесу, зумовлена суттєвим розривом між його зовнішньою формою та реальним змістом [1]. За таких обставин виникає парадоксальна, але характерна ситуація, коли універсальні норми, формально функціонуючи, втрачають практичний зміст у процесі соціальної взаємодії, підміняючись неформальними практиками [4, с. 49–51].

Причому, як влучно зауважує А. Хлопін, наскільки б «дикою» не здавалася акторам практика, що склалася, у них не виникає прагнення відмовитися від неї на користь «цивілізованих» приписів формальних інституцій. Вони радше готові ризикувати й порушити ті формальні постулати, котрі суперечать цій практиці й можуть зашкодити її інтересам. Водночас, незбіг реальних практик і формальних правил, котрі не трансформуються в норми, що усвідомлюються й приймаються всіма загальноприйнятими орієнтирами в процесі діяльності, призводять до ситуації, коли актори, щоби зуміти порушити, обійти або пристосувати до власних цілей ці формальні правила, змушені їх освоювати, внаслідок чого «гра за правилами» часто підміняється «грою з правилами» [7, с. 8–9].

Недотримання акторами нормативних постулатів формальних інституцій і прагнення підмінити їх неформальними практиками, що результативно функціонують поза офіційно санкціонованою системою, суттєво ускладнює процес консолідації й пояснюється незбіжністю інституційної та символічної підсистем. Формуються своєрідні дві паралельні площини. З одного боку, політична діяльність, весь політичний процес зводиться до норм, оформляється згідно з інституціями, що декларуються. З іншого – більшість цих формальних інституцій є зазвичай достатньо слабкими й нестійкими, внаслідок чого реальний політичний процес здійснюється на зовсім інших засадах. Його переважно визначає неформальна складова, зумовлена символічною реальністю, де часто функціонують амбівалентні, взаємовиключні та взаємозаперечувані символи.

Для подолання такої дихотомії необхідна зміна символічної реальності. Символічна система має не відторгати, протидіяти нормативній системі, а навпаки, органічно доповнювати її, відігравати роль фундаменту, на основі якого й функціонуватимуть інституції. За таких обставин нормативно встановлена, формальна інституційна система існуватиме в одній площині зі смислами, що продукуються символічною системою, і задекларована політика відповідатиме реально існуючим практикам.

Саме на виконання цих завдань в ідеалі й мала б спрямовуватися символізація політики, відіграючи роль своєрідної з'єднувальної ланки між нормативною та символічною підсистемами, сприяючи згладжуванню та поступовій нейтралізації розбіжностей і протиріч між ними. Цілеспрямовано використовуючи символічні ресурси, оперуючи символічним капіталом і створюючи нові символи та ціннісні постулати, на основі яких конструюється відповідний політичний порядок, актори з допомогою символізації можуть сприяти його стабілізації, перетворенню на дієвий та ефективний механізм регулювання суспільних взаємовідносин посередництвом згуртування соціуму навколо легалізованих формальних інституцій, нормативно закріплених «правил гри». Водночас, символізація політики, залежно від завдань акторів, може відіграти вагому роль й у дестабілізації ситуації, збереженні та розвитку неформальних практик, перешкоджаючи подальшій інституційній трансформації суспільства на шляху до сталого політичного порядку.

Суб'єктами символізації політики в окреслених умовах стають громадські об'єднання, групи інтересів, засоби масової інформації, більшість з яких лише в нових реаліях набули можливості для повноцінного функціонування. Сюди ж зараховуємо громадянське суспільство, яке або лише зароджується, або ж зазнає своєрідного ренесансу, відновлення. Водночас, будучи ще слабким, воно, зокрема на початках, відіграє радше доповнюючу роль, покладаючи відповідальність на політичну еліту, яка прийшла до влади внаслідок процесів оновлення, зумовлених кризою колишньої символічної реальності. Володіючи можливостями, необхідними ресурсами, в тому числі й адміністративними, саме еліта постає домінуючим суб'єктом продукування та поширення символів, трансляції у суспільну свідомість визначених смислів із подальшим закріпленням у ній.

Звісно, цей процес, його характер та вектор зорієнтованості залежить переважно від якості еліти, принципів її оновлення, співвідношення прибічників консервації політичної системи та прихильників еволюційного, демо-

кратичного розвитку. Ці параметри засвідчують не задеклароване, а реальне прагнення та здатність політичної еліти здійснювати політичну гру, залишаючись у рамках формально проголошених демократичних інституцій. Якість еліти зумовлює також зорієнтованість на дотримання впроваджених формальних інституцій та правил іншими політичними акторами, визначає подальшу еволюцію й удосконалення інституційної структури загалом.

Посередництвом символізації політична еліта може стимулювати акторів до добровільного та усвідомленого дотримання норм, популяризуючи їх, закладаючи міцні підвалини політичного процесу в площині формальних інституцій. Одночасно дотримання приписів формальних інституцій владною елітою може досягатися і через примус, коли символізація екстраполюватиметься крізь призму страху бути покараним, загрози накладання санкцій. Окрім того, використання символізації може спричинити й протилежний ефект, призвівши у підсумку до ще більшої деформалізації та поширення заміщуючих неформальних інституцій.

Загалом, під впливом символізації політики трансформація системи у контексті консолідації та конструювання стабільного політичного порядку може розгортатися, на нашу думку, в трьох основних напрямках – поступового прогресу; регресу; залишатися у стані «стабільної нестабільності».

Прогрес у формуванні під впливом символізації усталеного політичного порядку засвідчує поступова нейтралізація розбіжностей між нормативною та символічною системами, коли функціонування встановлених у суспільстві формальних інституцій все більше опирається на закріплену в свідомості систему ціннісно-світоглядних орієнтацій. Неформальні інституції поступово деактуалізуються на користь діючих формальних інституцій, що можуть увібрати їхні позитивні практики. Або ж, навпаки, під впливом символізації політики відбувається процес формалізації неформальних інституцій, на противагу неефективним формальним інституціям.

Звісно, жодна політична система, незалежно від її стабільності, не може функціонувати лише відповідно до встановлених формальних інституцій, на чому наго-

лошував, зокрема, Л. Даймонд [2]. Однак функціонування ефективного політичного порядку поряд із діючими формальними інституціями передбачає також існування комплементарних та узгодженого типу неформальних інституцій, котрі їх доповнюють, допомагають примирити всебічні інтереси акторів, стримують можливі заклики до змін. Причому політичний процес, на противагу «тіньовому маніпулюванню», відбувається переважно на засадах визначених та нормативно обумовлених «правил гри», що набувають всезростаючої легітимності й на рівні еліт, і серед широкого загалу. Внаслідок цього поступово зменшується невизначеність, пов'язана із формами та методами політичної конкуренції, зростає взаємна довіра між політичними акторами, а встановлений політичний порядок набуває ознак стабільності й ефективності.

Діаметрально протилежна ситуація спостерігається за умов, коли в процесі функціонування розрив між нормативною та символічною системами поглиблюється. Символізація політики постає тоді не як один з інструментів легітимізації й утвердження нового політичного порядку, а засобом досягнення різнобічних, часто взаємовиключаючих, короткотермінових цілей акторів, збереженням статус-кво, що склався в процесі трансформації. Публічний політичний процес все менше відповідає його реальному змісту, а загальний політичний порядок, конструювання якого й надалі залишається основним завданням транзиту, підмінюється за потребою безліччю приватних порядків. Формальні інституції деактуалізуються. Сама ж система зазнає широкої деформалізації, виявом чого стає значне поширення конкурентних та заміщуючих неформальних інституцій, ґрунтованих на нелегальних тіньових практиках. Це провокує натомість численні конфлікти, вирішити які в межах встановлених норм стає дедалі важче, внаслідок чого «гра за правилами» набуває ознак «війни без будь-яких правил». Відновити стабільність можна буде лише по-новому переоблаштувавши всю систему. Втім, таке розгортання ситуації не лише суттєво заштопорить розвиток системи, відкинувши її назад, а й значно ускладнить увесь процес конструювання нового політичного

порядку, незалежно від засад, на основі котрих консолідуватиметься суспільство.

Проміжним й водночас найнепередбачуванішим є продовження функціонування системи в стані «стабільної нестабільності». За таких обставин формуються дві реальності – нормативна (реальна) і символічна. Вони переважно не перетинаються, а символізація постає як технологія, котрою послуговуються актори, щоб зовнішньо нівелювати розрив між цими реальностями. Причому, заповнення прогалини між нормативною та символічною системами посередництвом символізації політики здійснюється штучно й ґрунтується на прихованому маніпулюванні свідомістю. У зміні ситуації загалом не зацікавлена ані владна еліта, ані значна частина інших акторів, для яких символізація слугує насамперед інструментом реалізації власних інтересів, а політична участь – переважно засобом матеріального збагачення. Водночас пріоритет і домінування неформальних зв'язків і практик над легальними інституціалізованими відносинами підриває авторитет та ефективність інституційної структури загалом, а формально демократичні інститути, де, на думку А. Мельвіля, часто ведуться «недемократичні ігри», можуть (і достатньо ефективно) використовуватися «димовою завісою» для побудови різного роду недемократичних режимів – цезаристських, султаністських, плебісцитарних, у тому числі їхніх «гібридних» різновидів [3, с. 131–132]. Одночасно легальні інститути можуть підмінятися кланово-корпоративними, клієнтальними утвореннями, а норми корпоративної етики та кланові інтереси створювати альтернативу задекларованим нормам політичної поведінки та загальнодержавним інтересам [11].

Усупереч цьому політичні актори зазвичай напоказ широко декларують власну прихильність формально проголошеним інституціям нової системи, обґрунтовують важливість і необхідність закріплення цінностей, властивим цим інституціям за нормальних умов. Публічно засвідчуючи тяжіння до таких цінностей, їхню домінуючу роль у процесі обумовлення власної поведінки та практиці прийняття рішень, актори імітують бурхливу діяльність

стосовно їхнього утвердження. Хоча зауважимо: ця діяльність вибіркова, несистемна і часто визначається політичною доцільністю та власними інтересами, а не прагненням побудови стабільного, ефективного політичного порядку. Паралельно на поверхні через посередництво символізації можуть цілеспрямовано поставати й окремі символічні конструкти, властиві попередній системі, спричинюючи ностальгію та чималий резонанс у суспільстві, провокуючи різнобічні конфлікти.

Унаслідок цього політичний процес нерідко зводиться до дискурсу навколо штучних та другосортних за вагомістю проблем, а його характерною ознакою стає симуляція. Симулювання при цьому стає тотальним, а тому сама демократизація нерідко зводиться до симулювання демократії як такої. Виникає всезростаюча маргіналізація суспільства й неорганічна консолідація навколо встановленого політичного порядку. Разом з тим, така система, гарантуючи панування владних еліт і сприяючи задоволенню інтересів населення, що її підтримує, тривалий час здатна залишатися зовні стабільною, хоча численні виклики та найменша зміна ситуації, в тому числі у сфері економіки, на міжнародній арені, як і розвиток громадського сектору загалом, здатні діаметрально змінити маятник її розвитку.

Підсумовуючи, зауважимо: в умовах транзиту символізація політики, безпосередньо впливаючи на легітимність і владних еліт, і номінально функціонуючих (але здебільшого не дієвих на практиці) формальних інституцій, бере участь у формуванні нової символічної реальності, зумовлює у межах політичної системи процеси оновлення політичної еліти й інституційної трансформації загалом. Одночасно встановлення стабільного політичного порядку, як безумовне підтвердження результативності транзиту, можливе лише за умови консолідації суспільства, його основних акторів навколо спільного простору цінностей та правових норм. Воно потребує досягнення когерентності між символічною реальністю та впровадженими формальними інституціями. Унаслідок вмілого оперування вже наявним символічним капіталом, визначення пріоритетів і продукування нових символів політичні актори посередництвом символізації політики здатні

безпосередньо сприяти перетворенню символічної системи на основу нормативної. Однак цей процес надзвичайно складний, тривалий і залежить від комплексу чинників, через вплив яких консолідація суспільства і стабільність легалізованого політичного порядку може відбутися на якісно іншій основі, аніж передбачалося на початку транзиту. Це призводить у кінцевому підсумку до встановлення широкого спектра новітніх авторитарних політичних режимів, а також своєрідних «гібридних» їхніх форм.

1. Вите О. Переход к демократии в России / О. Вите [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tomchin.ru/items/67.html>

2. Даймонд Л. Прошла ли третья волна демократизации? / Л. Даймонд // Полис. – 1999. – № 1. – С. 10–25.

3. Мельвиль А. Демократические транзиты / А. Мельвиль // Политология: Лексикон / под ред. А. И. Соловьева. – М. : Рос. полит. энциклопедия (РОССПЭН), 2007. – С.123–134.

4. Патрушев С. Власть и народ в России : обновление повседневных практик и варианты универсализации институционального порядка / С. В. Патрушев. – М:ИСП РАН, 2003. – 169 с.

5. Радченко О. Латинська Україна: нескінченість демократичного транзиту? / О. Радченко // Демократичний транзит в Україні : підсумки електорального циклу 2004–2007 рр. // Наук. зап. НУ «Острозька академія». – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2008. – Вип. 3. – С. 183–193. – Сер. : Пол. науки.

6. Хёсле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности / В. Хёсли // Апокалипсис смысла : сб. работ зап. философов XX–XXI вв. – М. : Алгоритм, 2007. – 272 с.

7. Хлопин А. Деформализация правил: причина или следствие институциональных ловушек? / А. Хлопин // Полис. – 2004. – № 6. – С. 6–15.

8. Чернов В. Революция и порядок / В. Чернов //Палітычная сфера. – 2007. – № 8. – С.41–50.

9. Шашкова Я. Особенности транзита 90-х гг. XX в. как детерминанта современного российского политического режима / Я. Шашкова // Изд. Алтайск. гос. ун-та. – 2009. – № 4/4. – С. 311–316. – Сер. История. Политология. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://izvestia.asu.ru/2009/4-4/pols/TheNewsOfASU-2009-4-4-pols-05.pdf>

10. Шипунов Г. Теоретико-методологічні засади аналізу авторитарних і гібридних політичних режимів: український контекст / Г. Шипунов // Демократичний транзит в Україні : підсумки

електорального циклу 2004–2007 рр. // Наук. зап. НУ «Острозька академія». – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2008. – Вип. 3. – С. 89–102. – Сер. : Політ. науки.

11. Щедрова Г. Демократична консолідація політичної еліти : ціннісний аспект / Г. Щедрова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Polzap/2010_2/10chgrca.pdf

12. Яницький О. Соціологія ризика / О. Яницький. – М. : Изд-во LVS, 2003. – 214 с.

13. Eisenstadt S. Symbolic Structures and Social Dynamics. With Special Reference to Studies of Modernization / S.N. Eisenstadt, I. Rossi (ed.). – Structural Sociology. – New York : Columbia University Press, 1982. – P. 149–179.